

**CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)**

**ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1996

Technical and Bibliographic Notes / Notes technique et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming are checked below.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modifications dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- Coloured covers / Couverture de couleur
- Covers damaged / Couverture endommagée
- Covers restored and/or laminated / Couverture restaurée et/ou pelliculée
- Cover title missing / Le titre de couverture manque
- Coloured maps / Cartes géographiques en couleur
- Coloured ink (i.e. other than blue or black) / Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- Coloured plates and/or illustrations / Planches et/ou illustrations en couleur
- Bound with other material / Relié avec d'autres documents
- Only edition available / Seule édition disponible
- Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin / La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distorsion le long de la marge intérieure.
- Blank leaves added during restorations may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming / Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.
- Additional comments / Commentaires supplémentaires: Text in Ukrainian.

- Coloured pages / Pages de couleur
- Pages damaged / Pages endommagées
- Pages restored and/or laminated / Pages restaurées et/ou pelliculées
- Pages discoloured, stained or foxed / Pages décolorées, tachetées ou piquées
- Pages detached / Pages détachées
- Showthrough / Transparence
- Quality of print varies / Qualité inégale de l'impression
- Includes supplementary material / Comprend du matériel supplémentaire
- Pages wholly or partially obscured by errata slips, tissues, etc., have been refilmed to ensure the best possible image / Les pages totalement ou partiellement obscurcies par un feuillet d'errata, une pelure, etc., ont été filmées à nouveau de façon à obtenir la meilleure image possible.
- Opposing pages with varying colouration or discolourations are filmed twice to ensure the best possible image / Les pages s'opposant ayant des colorations variables ou des décolorations sont filmées deux fois afin d'obtenir la meilleur image possible.

This item is filmed at the reduction ratio checked below /
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

	10X		14X		18X		22X		26X		30X	
					☒							
	12X		16X		20X		24X		28X		32X	

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

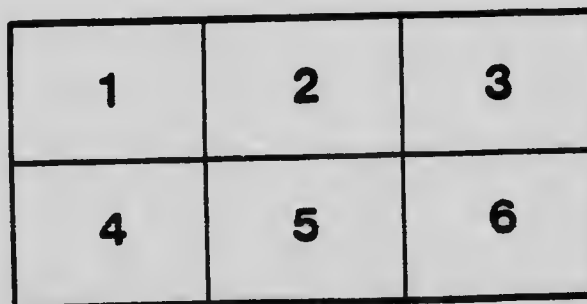
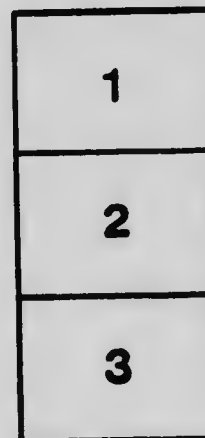
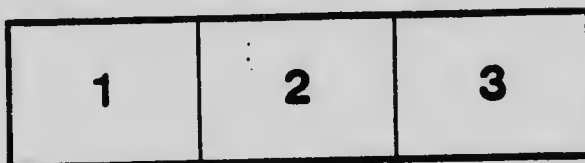
National Library of Canada

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shell contain the symbol $\rightarrow$ (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

Bibliothèque nationale du Canada

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

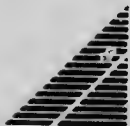
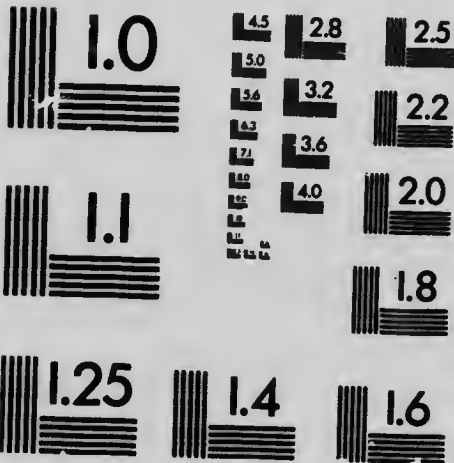
Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaît sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole $\rightarrow$ signifie "A SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

ДР. КОНСТАНТИН ЛУЧАКОВСЬКИЙ

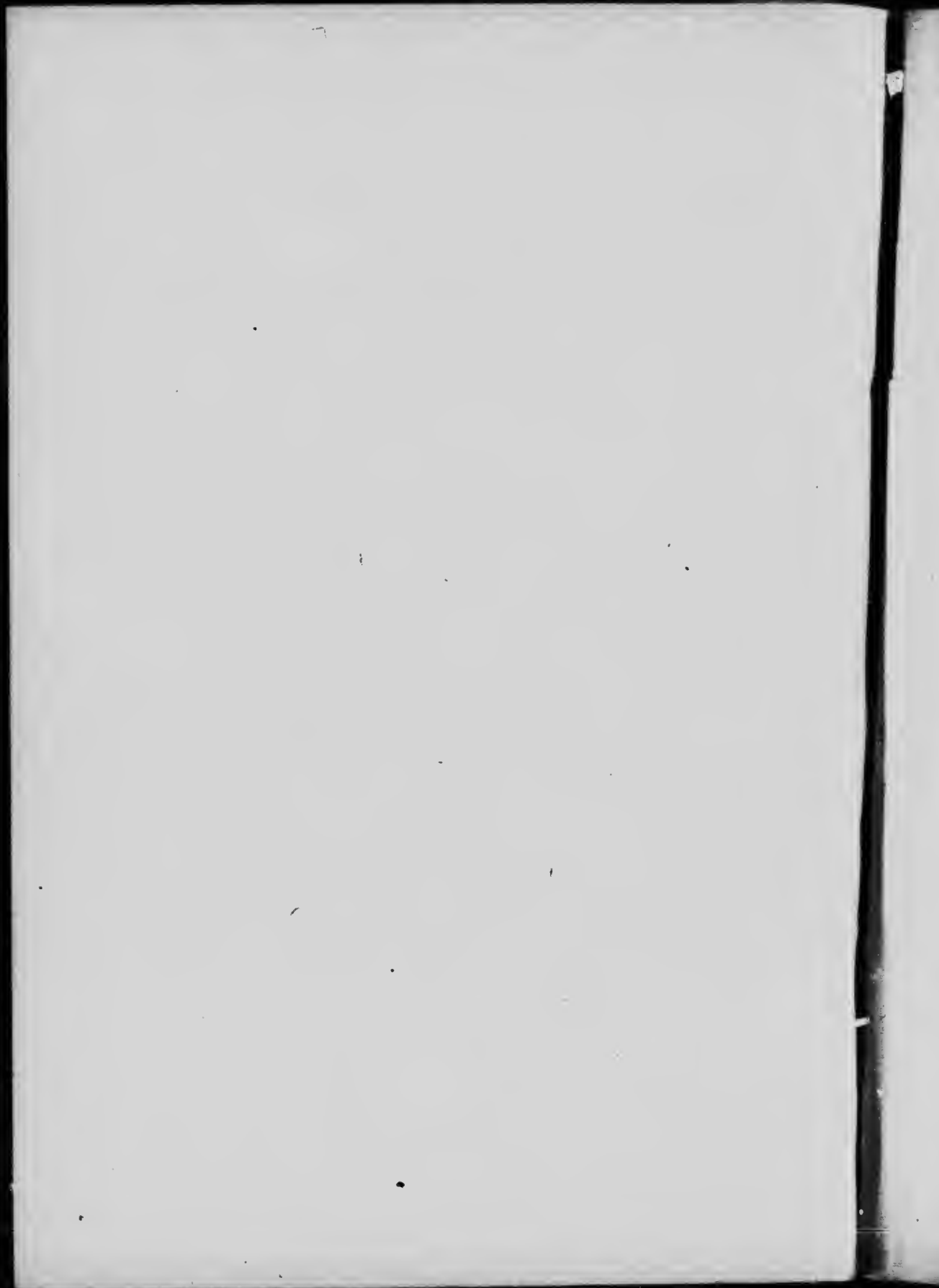
НАЧЕРК
СТИЛІСТИКИ, ПОЕТИКИ І РЕТОРИКИ

З ДОДАТКОМ ПРО

КРАСУ МОВИ І БУДОВУ ВІРША

ВІННІПЕГ, МАН., 1917
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

ДР. КОНСТАНТИН ЛУЧАКОВСЬКИЙ

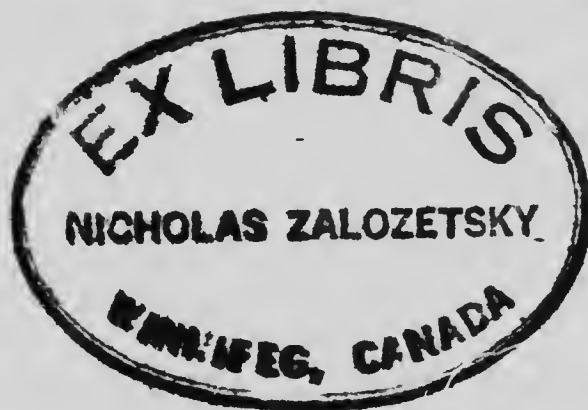
**НАЧЕРК
СТИЛІСТИКИ, ПОЕТИКИ І РЕТОРИКИ**

З ДОДАТКОМ ПРО

КРАСУ МОВИ І БУДОВУ ВІРША

ВІННІПЕІ, МАЯ., 1917
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

ВІД ВИДАВНИЦТВА.

Щоби бодай вчасті задоволити потребу нашої більше читаючої публіки, ми рішили передрукувати розвідку „Назарк стилістики, поетики і реторики”, якої під сю пору не можна майже зовсім дістати. Первістно ся розвідка була зладжена, як вступна частина до читанки для пятої класи шкіл середних в Галичині, а опісля була також видана окремою книжочкою, і з такого окремого видання з 1894 р. ми робимо отсей передрук.

Що до передруку, то зміст лишаємо без змін, замінивши хиба кілька слів, яких нині в книжках не уживає ся, на теперішні. Пропущено також грецькі слова, що стояли в скобках побіч деяких назв (як: метафора, прозопопея і других кілька), на чім одначе зміст найменше не тратить. Також в передмові автора пропущено кілька рядків, що відносять ся зрештою до згаданої читанки, а з самою сею розвідкою не мають нічого спільного.

Цілею сеї розвідки є дати читачеві бодай загальне понятє пр. різні роди літератури, що до змісту і форм вислову в белетристичній літературі (а головно в поезії), які тут називають ся загально: тропи і фігури; а вкінці про роди прози пейзажної, або наукової.

Подаючи нашому більше читаючому загалови отсю розвідку ми розуміємо рівнож єї недостачі. Сю розвідку зладжено не для широкого загалу, але для шкіл, як додаток до шкільного підручника, і тому єї автор не міг мати на гаді пересічного читача, необзнакомленого з широкою літературою; якому не так легко зрозумілі наукові тонкости і якому потрібно простійшого, зрозумілішого виясненя. Однакож беручи загально, то перечитанє єї не тільки не буде безкористним, але дасть

багато відомостей, яких читач деінде не знайде. В тім власне малаб бути єї вартість.

Ми маємо на гадці передовсім тих читачів, що не вдоволяють ся самим читанем для читаня, але раді дійсно набути певні наукові відомости. Нашою порадою для таких було би: — коли хочуть з сеї розвідки більше скористати, то не повинні вдоволяти ся одноразовим єї перечитанем, але нехай читають кілька разів, а тоді буде дві користи: а) зрозуміють трудніші місця і б) запам'ятають ліпше цілий зміст, а тимсамим буде він для них яснійшим. В тім власне ціла тайна шкільної (і взагалі дійсної) науки, щоби кожду річ виучувати на память. Так лише набуває ся дійсне знане.

Щоби одначе бодай вчасти доповнити деякі недостачі, або трудніші місця зробити зрозумілішими, ми доповняємо сю розвідку від себе деякими додатками.

ВІД АВТОРА

Поминувши більші і менші розвідки наукові, є в інших літературах чимало книжок і книжочок, в котрих розбирають ся всякі питання, відносячі ся до естетики. А вже-ж не згадуючи про Плятона і Арістотеля, Горація і Квінтіліяна, Пльотина і Льюнгіна із доби старої, поминувши дальше цілий вік середній, коли то способом схолястичним от хочби тропи і фігури пороздроблювано часом майже на атоми, то таки годі промовчати про праці естетиків, німецьких і французьких з доби нової.

Одначе ізза того, що книжочка ся призначена передовсім для школи, єї автор придержував ся найпаче дотичних книжок директора Прихніцького і професора університету Вернера; побіч того вихіснував також інші твори, особливо Гана. Готшала, Лярусса, Ліона, Стремхи, Фолькмана і Вакернагля.

Вже із отсеї коротенької згадки оказує ся наглядно, що справа стилістики, поетики і реторики приладжена в інших літературах також тим способом, як сього і школа домагає ся. Наколи отже отсій книжочці, що її споруджено виключно для школи, дечого недостає, то провини не годить ся шукати в авторі, як радше в обставині, троха висше згаданій. Але

належить надіяти ся, що отся перша проба спонукає безперечно декого з людей трудящих до приятної роботи на тім перелозі, а наслідком спільної праці справить ся неодна недостача.

А поки що, мило мені на отсім місци згадати вдячним словом про дд. Прухніцького і Тисовського, що світлими радами своїми зволили мене завсїгди спомагати, про д. Франка за те, що при укладі самої Читанки зволив мені вгодити своїми цінними перекладами, без котрих неоден взір був би недоставав. Вкінци вдячний я і д. Левицкому, інспекторови шкіл середних, за те, що маючи нагляд над друком всіх руських книжок шкільних, не щадив труду, щоб також ся книжочка відповідала всім вимогам.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ.

СТИЛІСТИКА.

§ 1. Збір всіх творів письмених і устних якогось народа називає ся література. Ті твори ділять ся на поетичні і прозові; поезія промовляє більше до фантазії і чувства, а проза до розуму. — Вираз поезія перенятий від старинних Греків, у котрих „поіейн” означало: творити, поезія: штука твореня. Вираз проза перенятий від старинних Римлян, у котрих *oratio, prorsa* (*proversa*) означало: мову просту, невязану.

§ 2. Спосіб висказуваня своїх гадок словами так в поезії як і в прозі називає ся стиль, а наука, що обнимає приписи і правила до того, називає ся стилістика. — Вираз стиль походить від латинського слова *stilus*, котре означало первісно рильце, що ним писано на табличках воскових, а опісля в переноснім значіню спосіб висказуваня своїх гадок.

§ 3. Добрий і красний стиль залежить від многих умов; одні з них є конечні і необхідні, другі служать тільки до оживленя і окраси мови.

Першим услівем стилю є, щоб мова була чиста. Мова є чиста, коли є вільна: а) від блудів граматичних; — б) від виразів і зворотів

тів, що не годять ся з духом мови. Тому треба вистерігати ся: а) слів застарілих (архаїзмів), дозволених тільки в разях виїмкових; б) слів нарічевих, уживаних тільки в деяких околицях (провінціоналізми); — в) слів, перенятих без потреби з язиків чужих (варваризми); — і г) слів ново-утворених, що не відповідають духови мови (неологізми).

§ 4. Добрий стиль мусить бути ясний, пригожий і звязкий.

Стиль є ясний, коли кожний відразу гадку писателя або бесідника легко і добре прийме. Дятого треба передовсім добирати слів відповідних і їх належно укладати, а оминати слова незрозумілі і двозначні.

Стиль є пригожий, коли належито узглядняє, що — для чого — і для кого пише ся, або говорить ся. Звідси то походить різниця між стильом популярним, а науковим, історичним, а повістевим і іншими родами стилю.

Стиль є звязкий, коли річ представляє ся коротко і основно; тому треба оминати слова злишні (плеоназм) і тотожні (тавтологія).

§ 5. До оживленя і окраси стилю так в прозі як і в поезії служать тропи і фігури. Троп або троп (tropus, зворот — образ) є зворот язиковий, в котрім одно понятє заступає ся другим, щоби через те властиву гадку висказати нагляднійше; фігура є незвиклий уклад слів, через котрий вираженє гадки набирає більше сили. Тропи і фігури осягають свою ціль тільки тоді, коли ужиті розумно і в міру.

§ 6. Важнійші тропи суть:

1. Порівнане (comparatio). Порівнане виражає подібність двох понять тим, що ставить оба поняття побіч себе і вказує спільну їх прикмету (tertium comparationis).

а) Порівнання впроваджують ся звичайно злучниками порівнителями: — як — мов — ніби — неначе і т. п.

От-так він (Апольон) ішов, мов та ніч наступала.

Гом. Іл. 1, 46.

б) Сюз порівнятельний часто пропускає ся.

А там кинувсь на коня він (Ігор)
Мчить ся скільки духу;
З коня скочив, побіг вовком
К донецькому лугу;
А там соколиком ясним
Летить у тумані.

Слово о П. Іг. 15, 695.

Такі порівнання стрічають ся особливо в язиці українським.

в) часом оба способи порівнання бувають получені:

Чутно голос Ярославни;
Як зозулька на зорі
Заридала, загукала
У Путивлі на стіні:
Я зозулькою далеко
По Дунаю полечу.

Слово о П. Іг. 14, 625.

г) Порівнане може бути також розширене:

Як філя філю проганяла,
Так думка думку прошибала.

Котляревський, Еп. 2, 5.

д) Широко розведене порівнане є отсе:

А Навзикая сьпівать зачала і пішла погуляти,
Як от Дияна з гори стрілоносная сходить в долину,
Чи по Тайгеті широкому, чи Єриманті полюе
Диких от-тих кабанів та плохих скороногих оленів,
А біля неї кругом дочки Зевса егідодержавця
Бавлять ся німфи-панянки. Лятонаж втішаеть ся дуже,
Що поміж ними дочка головою і чолом найвисша,
И легко її розпізнати, хоч німфи усі дуже гарні;
Так між подругами своїми там видавалась Навзика.

Гом. Одис. 6, 101.

Такі порівняння стрічають ся часто в епопеї Гомеровій.

Звичайно порівнує ся понятє конкретне з конкретним, як під г); але порівнує ся також конкретне з абстрактним, як під д) або абстрактне з абстрактним:

Руска пісня благовісна, гармонійна, мила,
Пестить, любить і голубить наче сонні крила.
Кирчів, Руска пісня 1.

Порівнане в той спосіб утворене, що образ. з котрим головне понятє порівнати ся має, розведений подрібно, головне-ж понятє поставлене на кінци, називає ся притча. Таких притч є багато в св. Письмі, приміром звісна притча о сїячи.

2. Метафора (перенесене). Виражене образове кладе ся замість властивого. Метафора є

похожа на порівнянє, але рїзнить ся вїд него тим, що понятя порївнательного треба догадувати ся; і так:

Слуха юнак, розважає,
На матїр погляне,
Як квітина під морозом,
Єго серце вяне.

Костомарів, Ласт. 111.

є порівнянє, але зворот „Єго серце вяне” сам для себе є метафора.

Три суть звичайні роди метафори:

а) замість понятя абстрактного уживає ся конкретного:

На дворї зима лежала,
Сніг, морози, аж трїщить.

Школиченко, Б. М. 239.

Шепче вітер з осокою
Гайок зелений потемнів.

Школиченко, Вечір, 1.

б) замість одної річи конкретної киває ся другої, більше образовой:

Так ти Вергїлій, з якого
Широкі филї мовности лили ся.

Данте. Бож. Ком. Пекло, 1.27.

в) понятям абстрактним приписує ся прикмети абстрактні, але їм невластиві:

А тимчасом завірюха
Стогне, свище та реве.

Школиченко, Б. М. 200.

До метафори зачисляють ся також такі образи як: „На крилах пісні” або такі як:

А між ними місяць-батько
Із зморщками на чо́лі
Позира на церков Божу,
Що красуєть ся в селі.

Школиченко, Б. М. 82.

Взагалі метафора уживає ся дуже часто.

а) Також прозопспєя (*personificatio*) є метафора. Тим зворотом оживотворяє ся єства неживотні і понятя абстрактні та надає ся їм прикмет людських:

Жалкуючи в чистім поли

Трава повалилась,

І дерево аж на землю

З туги повалилось.

Слово о П. Іг. 8, 544.

б) Наколи-ж ще крім прикмет житя понятям абстрактним або єствам неживотним, приписує ся також дар мови, то тоді уособляє ся їх зовсім, а зворот такий називає ся єтопоея (*sermocinatio* — *sermocinari*, уособлене). Обома ціхами визначає ся стишок Марк. Шашкевича

Цвітка дрібная

Молила неньку

Весну раненьку:

Вволи ми волю,

Дай мені долю і т. д.

(Пор. стих Володимира Шашкевича: Раз мотилька голубила

Дуже красний взір такого тропу подає Плятон в дияльогу п. н. Крітон. — Ув'язнений

Сократ велить Законам виголосити чудну бесіду (р. XII.) о обов'язках зглядом вітчизни; також Цицерон послугує ся часто такими тропами, пр. в першій бесіді против Катиліни (пр. VII.) уособляє вітчизну.

в) Метафора в той спосіб розвинена, що стоять виключно самі понятя образів, під котрими треба розуміти понятя головне, називає ся алегорія (т. є. що иншого говорити, ніж думати):

А лихий Кза до Кончача
Каже, промовляє:
Коли вже наш ясний сокіл
До гнізда літає,
Золоченими стрілами
Соколця ми розстріляем.

Слово о П. Іг. 17. 777.

Іноді цілий твір є алегорія — приміром звісна з історії повістка Агріпи про живіт і члени людського тіла або Горация Ода „До корабля” І. 14.

На алегорию можна легко перетворити порівнане властиве, або також притчу, а то, наколи головне понятя пропустить ся.

Синекдоха є зворот, в котрім загал бере ся замість подробиці і на відворить.

Тай почав богатий Марко,
З тим купецтвом розмовлять
Та запрошувать і далі
До господи завертатъ.

Добре, мовило купецтво,
Гостювати раді ми.

Школич, Б. М. 228.

І так може стояти:

а) Число єдиничне замість многого і на відворіть:

Та не стало щасте князеви слугувати,
Почали его вороги побивати,
Війско до ноги Турок порубав.

Княгиня-Кобз. 25.

Бо вже ані вина,
Ні меди, ні оковита

Не пили ся сину!

Шевченко, Моск. Крин. 127,

б) Часть замість цілости, прикмета замість предмету і на відворіть:

На памятку тої хвилі,
Де врагів ви побідили,
Хрест оздобить вашу грудь.

Могильн., Р. В. 65, 6.

Свище буря, гай ламає,
Віття гнеть ся, аж тріщить.

Школич, Б. М. 779.

в) гатунок (species) замість роду (genus) і на відворіть:

Хоч ранний час і року любя пора
Сей перший страх зняли з моего серця,
Що го наніс сей пестрий звівр — і т. д.

Дант, Б. К. Пекло I, 14, і слід.

Коли кладе ся знамя загальне замість подробности або цілість замість части, тоді виска-

зує ся властиво більше, як є дійсно і через те пересаджує ст; такий троп називає ся гіперболя (пересада). Гіперболя повстає загалом тоді, коли якусь прикмету або дійство якесь представляє ся в висшій степені, як є дійсно:

Ой здавалось, як би глянув оком,
Наче гори бовваніють купи,
Купи трупів з юнаків та коней;
Затопила чорна кров все поле,
Затопила всю траву зелену.

Михайло Старницький, Кос. II. 530.

4. Метонімія (заміна). Іменник властивий заступає ся иншим іменником, що з ним стоїть в тіснійшій звязи.

Так стоїть:

а) назва місця замість того, хто і що в нїм містять ся і на відворіть.

От тоді-то була радість
Нашій Україні,
От тоді-то пішла слава
По усій чужині.

Костомарів, Ласт. 198.

Думала іти в черниці.

Шевченко, Моск. Кр. 31.

А Максим з прийому
Пішов собі у Москалі.

Шевченко, Моск.Крнн. 230.

б) назва свята або імя володїтеля замість дня або року:

Уже либонь після Покрова
Вертав ся з Дону я.

Шевченко, Моск. Кр. 90.

Sub Julio родив ся в пізних роках.

І в Римі жив за Августа благого.

Дант. Бож. Ком. Пекло, І. І. 24.

в) причина замість наслідку або орудіє замість зорудованого і на відворіть:

Олова вже смертна сила

Густі ряди провачила,

Як покіс мерців лежить.

Могиль. Р. В. 20, 1.

г) назва матерії замість того, що з неї зроблено:

З ним золото і срібло,

Парчі злотоглаві,

Оksamити дорогії

З собою забрали.

Слово о П. Іг. 5, 179.

д) імя посідателя замість власности, так пр. каже Могильн. Р. В. 68, 6:

Доповнену силу свою

Булія красила знов.

г. е. імя властителя полку стоїть замість полку самого.

е) знамя видиме (символ) замість понятя абстрактного, достоїнства, уряду, стану і т. и. і на відворіть:

Послушеньство здобить зброю,

Покріпляє сили в бою,

Запевняє нам звитязь.

Могильн. Р. В. 63, 4.

А всі народи Європи

Під его звалені стопи

Застогнали в оден час.

Могильн. Р. В. 1, 5.

О ти душе лицарська, мантуанська,
Що єї слава в сьвітї ще не вмерла!

Дант, Бож. Ком., Пекло II, 20.

Така мегонімія (символіка) лучає ся дуже часто у Вергілія, в Данта; також св. Письмо викладає ся символічно в многих місцях.

5. Іронія (удаване) є ужите якогось вираження в значіню противнім:

Бач, які святі та божі,
А в души думки ворожі!

Франко, Ліс Млукита 34, 1.

В бесіді також міміка помагає багато до властивого зрозуміння. (Від такої іронії різниться ся іронія Сократа).

а) Противну задачу має евфемія (говорити жичливо). Є то ужите вираження лагіднійшого замість властивого, котре слухача або читателя моглоб немило вразити:

Сли би ви то в иншій ціли

В таким разі учинили,

Острий суд би на вас впав.

Могильн, Р. В. 64, 3.

б) Сюда належить також літота. Замість висказати щось впрост, добирає ся вираження противного з переченем; тим способом віддає ся тверджене нагляднійше а часто лагіднійше (евфемічно).

Він бо думав: прибуде

У обставах не простих.

Школич, Б. М. 52.

§ 7. Фігури бувають двоякі: граматичні і реторичні; перші повстають через пропущене, повторене одного або кількох виразів, другі через степеноване, протиставлене і такі інші уставлюваня слів.

Найчастішше уживані фігури граматичні є:

1. Асиндет (Сезполучник) є пропущене союза сполучаючого, що мав лучити поодинокі рівнорядні часті реченя, або цілі реченя:

Ліси, вода, піски зумілись,
Які се два човни пустились,
З відвагою до Тибру плить.

Когляревський, Енеїда 9, 10.

2. Полісиндет (многосполучник). Союз сполучаючий повтаряє ся при кожній рівнорядній ча ти реченя або при кождім рівноряднім реченю.

І довго молодий кобзар-княгиня грав,
І день — і два — і три,
І каже цар турецький.

Княгини-Кобзар 105.

Непевний був
Максим от-той, брате,
Та трудящий, роботящий
Та тихий до того;
Та ласкавий... буг-о тобі
Ніже ані кого
Не зачепить, ніже ділом,
Ніже яким словом.

Шевченко, Моск. Крип. 292.

3. Еліпса (пропущене). Часть реченя, котрої легко догадати ся, пропускає ся. Найча-

стійше пропускає ся звязь (corula), але також інші дієслови, як: треба, хотіли:

Ану хлопці! — нам то знати,
Чи с'як чи так — умирати,
Могильн., Р. В. 41. 1.

І вже бубни з плечий зняли,
І капралів поскликали,
Конче бити — і сей час!
Могильн., Р. В. 58, 1.

Пропускають ся іменники також і в відмінках скісних:

Воєн кровавих не страхай ся,
А на Олімпських покладай ся.
Котляревський, Ен. 6, 6.

Сїв на свого ворон то зараз
І майнув ним по широкім поли.
Мих Стариц., Кос. II. 135.

Сю фігуру можна уважати й за синекдоху,
4. Апосиопеза (замовчане). Розпочате речення уриває ся і через те гадка замовчує ся:

Жалко тільки, що нікому
Не вказав я стежки д' ньому,
Щоб по моїй смерти міг..
Франко, Лис Мик. 23, 4

Запродав душу —
І душу і тіло;
Тіло катови, а душу..
Шевченко, М. Кр. 141.

5. Повторення. Одно і те саме слово пов-

торяє ся будь-то на початку реченя, будь-то на кінци.

Коли-б ти защебетав був
Про отсі дружини.
Коли-б ти ізвив був славу
Вкруг сеї години.

Слово о П. Іг. 2, 72.

(Пор. примір на гіперболю).

Сюда належать також т. з. хіязм (chiasmus):
Дзюрчить, ле, ся вража кров річками,
Срашно глянуть, подивить ся страшно.

Михайло Старицький, Кос. П. 332.

Часом цілі стихи повтаряють ся на кінци стрічки або на початку; таке повторене називає ся референ.

6. Питане для вираженя сумніву, переченя або зворушеня:

Що шумить там, що звенить там
Рано на свитаню?
То князь Ігор полем скаче,
Полки завертає.

Слово о Пол. Іг. 8, 329.

Відповідь не конче мусить слідувати.

7. Виклик (exclamatio) для вираженя жалю або радости, зазиву до діла і т. и.

Гурра хлопці! загреміло,
В імя Боже, лише сьміло!

Могильн. Р. В. 17, 1.

Біда, вам грішні душі!
Не сподійтесь більш побачить небо!
Я вас перевезу на другий берег

У тьму кромішню, у поломінь та холод.
А ти, що там, жива людино?!

Дант, Бож. Ком., Пекло III. 27.

8. Апострофа (зазив) де поет, або бесідник звертає ся до особи (все одно, чи присутної чи неприсутної) або також до річи уособленої (оживотвореної):

О музо! віщий духу! допоможіте!
О памяти, що спишеш всьо, що бачив,
З'яви ся ту в величності своїй!

Дант, Бож. Ком. Пекло, 2, 3.

Ой, ти вітре, буйний вітре!

Чого все напротив дмеш

І на легких твоїх крильцях

Стріли ханськії несеш!

Слово о П. Іг. 14, 255.

§ 8. Важнійші фігури реторичні суть:

1. Ономатопоєа. Є то узмисловлене звуків природних і тонів або також рухів і дійства за помічю звуків бесіди і ритму стихів:

Кипить, пузирить ся, гуде і сичить

В огонь буцім води хто лле.

У верх шумовине під небо летить,

І филю за филею бе.

Шумлять і лютують филисті гори,

Мов море родить хоче друге ще море.

Шілер-Білило, Нурець, строфа 6.

2. Парономазия. Слова такі самі або подібні ставлять ся побіч себе, часом в значіню троха відміннім:

Біда по деревах не ходить,
І хто-ж її не скоштував?
Біда біду, говорять, родить,
Біда для нас — судьби устав!

Котляревський, Ен. 1, 1.

За злодійство дам я душу,
Та одно злодійство мушу
Розказати вам страшне.

Франко, Лис Мик. 2, 4.

Ся фігура називає ся також іграшка слова-
ми.

3. Антитеза (протиставлене). Два понятя,
льогічно собі противні, ставляють ся рівноря-
дно:

То не буря в степ широкий
Соколів промчала,
То на Дон великий тягне
Чорних галок хмара.

Широко розведена антитеза єсть у Мо-
гильницького, Русин Вояк.

Антитезу творять також отсі фігури:

а) Оксимора. Два противні понятя злива-
ють ся в одно:

О, чи ще коли ввиджу свій кутик родинний,
Нужденну сю землянку з кришею з дернини
І те біднее поле — всі мої достатки?!

Вергілій-Шул., Тіт. і Мел. 87.

А купець — дивитись страшно —
Зблід увесь і жив-не-жив.

Школ., Б. М. 610.

б) Парадокса (несподіванка). Після попередньої гадки належало сподівати ся чогось іншого:

І що тепер йому почати?
Подумавши, перехрестивсь
Тай знов пішов у наймити
Голодні злидні годувати.

Шевченко, Моск. Крин. 4, 172.

4. Степоване. При вичислюваню виразів поступає ся від понятя слабшого до сильнішого, або на відворіть:

Тиждень — місяць — рік проходить,
Так хлопяти-й слід пропав.

Школ., Б. М. 410.

Гомонить все лицарство завзяте,
Тупотять ворожі копї,

Сльози ронють матери та сестри
Стоять смутні та ламають руки.

Михайло Старицький Кос. П. 18,

5. Інверзия (*inversio* — *invertere*, переставлене). Слова, до себе приналежні, переставляють ся.

Січуть Турків, в пень рубають вражих.

Михайло Старицький, Кос. П. 330.

§ 9. Вже з наведених примірів слідно, що це у всіх виявляє ся виключно той троп, або тота фігура, про котрі говорить ся. Дуже часто лучає ся, що сходять ся разом два тропи. або дві фігури, або також тропи з фігурами. В поезії діє ся до знаку так, як приміром в маляр-

стві; а як маляр в своїй штуці орудує артистично всілякими фарбами, щоб витворити гармонійну цілість, так добирає і укладає також поет все те, що красне і благородне, щоби твором своїм викликати сильніше вражінє та відтворити нагляднійший образ.

Так приміром:

а) порівнанє і метафора разом ужиті в тім місци:

Ніч. На лебі ні хмарини;
Тихо, любо, як в раю,
Сяють тільки зірки-очи
У небесному краю.
То одна одній всміхнеть ся,
То по небу пробіжить,
То промінем потихенько
Раз-за-разом миготить.

Школ. Б. М. 69.

б) Метонімія і порівнанє слідні в тім місци:

О, постогнеш, руска земле:
Помянувши давний час
І князів великодушних,
Що були тоді у нас.
Володимира старого,
Що як сонце в небесах
Прикувать було не можно
Там на київських горах.

Слово о П. Іг. 13, 594.

в) алегорію а заразом евфемію бачимо в тім місци:

Одвічає князь старійший:
Чесная вдовице!
Оженив ся син твоїй милий;
Взяв собі дівицю
Нарядную, богатую
З многими скарбами;
Коса її шовковая
Убрана сьвітлами;
Горда, пишна — роботою
Ручок не потомить,
Навіть князю старійшому
Голови не склонить.

Костомарів, Ласт. 243.

г) зачинає ся порівнанєм, переходить в полісиндет, зазначає ся гіперболею, а кінчить ся знов порівнанєм отсе місце:

Як гроза, там він мечами прогремів
І могучими полками страх навів,
І на землю половецьку наступив;
Там і гори і яруги він зрівнав,
Там і ріки і озера замутив,
А потоки і болота ізсушив,
І як вихорна Кобяка налетів.

Слово о ІІ. Іг. 10, 412.

д) порівняня, метафора, прозопопея, апострофа і асиндети разом гарно ужиті в „Веснівці” Маркіяна Шалькевича.

§ 10. Крім тих тропів і фігур, що стиль прозовий і поетичний роблять нагляднішим і його оживляють та окрашають, є ще цілий ряд інших правил, що їх учить складня; є ще-

також правила, з котрих одні відносять ся переважно до прози, другі вже виключно до поезії, а всі вони заміщені в граматиці. В обсяг тих послідних входить передовсім наука о стихотворі; сюда належить наука о основі і будові поодиноких стихів та правила будови строф. А як є ріжнородні стихи під оглядом довготи і ритму, так також спосіб будови строф буває ріжнородний.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

ПОЕТИКА.

§ 11. Наука о штуках красних, о їх естві, родах і вражіню, яке вони справляють, називає ся естетика. До штук красних зачисляє ся також поезия, котра за помочою мови ділає на нашу фантазію і на наші чувства; а наука о естві поезії і її родах називає ся поетика.

Звичайно ділимо поезию на три головні роди: на поезию епічну, ліричну і драматичну (епіка, лірика, драмат), а кождий з тих родів ділить ся знов на осібні гатунки. Одначе не завжди і не кождий твір заховує щирю ціху того рода, до котрого зачисляє ся; через те виходять твори мішані, як між иншими бувають твори епічно-ліричні і лірично-епічні.

І. ПОЕЗИЯ ЕПІЧНА.

§ 12. Поезия епічна обнимає оповіданя, пе-

рекази, казки і т. и., що переходять з уст до уст. Назва походить від грецького виразу епос т. є. (живе) слово; проте головна задача поезії епічної є оповідати, а головна її ціха є т. зв. об'єктивність, т. є. поет оповідає виключно тільки про сам предмет, а не домішує нігде всласно го осуду; тимто діє ся, що поета епічного навіть не знати поза подіями, про котрі оповідає.

Предмет оповідання належить до минувшости, і то звичайно до минувшости дуже давної; поет оповідає спокійно, щоб можна легко собі відтворити живий образ осіб і подій, про котрі оповідає.

§ 13. Найважнійший рід поезії епічної є епопея. Є то поетичне, завсігди тільки в стихах уложене оповідане події дуже важної і обемистої, в котрій живо з'ображаєсь жите і буте цілого народа або хочби лиш одної значнійшої лике богацтво подробиць, відкриває важнійші сло осіб ділаючих, до котрих вяже ся знов веке богацтво подробиць, відкриває важнійші сторони житя публичного і приватного, різні звичаї і обичаї, стани і заводи, занятя і ігрища, характери і влачу осіб, різні змаганя і прямованя.

Поет оповідає подію головну не тільки спокійно, але також поволи і любить задержувати ся довше при якійсь важнійшій подробици. Часто знов збочує від заложеної мети, щоб оповісти якусь пригоду менше важну або описати річ, що неначе не стоїть в тісній звя-

зи з подією головною; такі втручені оповідання і описи називають ся епізоди.

Позаяк в епопеї єсть дуже багато ріжнородних подробиць, то єдність цілости увидатнє ся найліпше в одній головній особі — богатиря, героя. Довкола богатиря скупляють ся прочі ділаючі особи, будьто помагаючи йому в прямованю до ціли, будьто перешкаджаючи.

Найдавніші епіки впроваджували до своїх творів сьвіт богів (мітольогія), пізнійші послугували ся оживотвореними силами надприродними, як духами і опирами, новійші олицетворяли чесноти і проступки.

§. 14. Розріжняємо епопею народну і штучну. Предметом епопеї народної (людової) бувають лицарські перекази народу, звеличані через поетів, нині нам незнаних. Такі епопеї повставали через довший час, поволи і в той спосіб, шо поодинокі їх части складали ся в осібні пісні, котрі лучили ся опісля в цілість. (В такий спосіб повстали також наші думи історичні).

В літературі всесвітній є небогато епопей народних. До найважнійших належать: дві старо-індійські Магабарата і Рамаєна; дві грецькі Іліяда і Одисея; дві німецькі Нібелюнги і Кудрун, нарешті одна перська Шахнамех. Крім того мають ріжні народи поменші пісні лицарські, котрі не представляють образу цілого житя народного якоїсь доби, але тільки деякі важнійші хвилі. Такі суть приміром

середновічні співи о Кароли Великім і його палядинах, о Ролянді, о королі Артусі і лицарях круглого стола, о св. Гралю, о Циді, руське Слово о Полку Ігоря; вкінці сербські пісні лицарські о царю Лазарю і о битві на Косовім поли. Декотрі з тих творів бувають приписувані авторам під ріжними назвами, як: Трубадури, Мінензенгери, Барди, Скальвади, а у нас: Бояни, Бандуристи, Перебенді, Кобзарі.

§. 15. Твори епічні, котрих автори суть по імені знані, зачисляють ся до епопеї штучної. Епопея штучна послугує ся вправді такими самими средствами, як епопея народна, але в її предметі є більше ріжнородности, хоч він не взятий з так далекої і замерклої минувшости, як предмет епопеї народної. Заходять ще інші ріжниці між епопеєю народною а епопеєю штучною. Там представляє ся річ цілком природно, ту дає ся добачити змагане поета, щоби цілість удержати способом штучним; там перемагає наївність, ту артизм; там нарід в своїй простодушности вірить у всякі божества, ту послугує ся поет тільки денедє силами надприродними; там лицарі самі собою представляють ся великими, ту геній поета в сполученю з фантазією творить їх такими. Но оба роди епопеї побіч об'єктивности мають й спільне те, що у обох занята більше фантазія чим розум.

Відповідно до ріжнородности предмету, який автори епопей штучних до своїх творів вижиснують, число епопей штучних є більше

ніж епопей народних, а з огляду на зміст розрізняємо ось-такі епопеї штучні:

а) Епос лицарський (героїчний), в котрім поет звеличує якусь одну важку подію історичну. До штучного епосу лицарського зачисляють ся: Вергілія Енеїда, Каменса Люзіяда, Козьмяна Степан Чарнецький і інші; в літературі руській перша проба Дідицького Буй Тур Всеволод.

б) Епос романтичний. В тім епосі описують поети пригоди дійсні або видумані про лицарів з віків середних, головно народів романських. Сюда належать між іншими: Аріоста Божевільний Орлянд, Тасса Висвободжений Єрусалим, Вольфрама з Ешенбаху Паршіваль і Вілянда Оберон.

в) Епос релігійний. Предмет взятий із св. Письма або з науки церкви Христової. Таким є Данта Божественна Комедія, Мільтона Утрачений Рай, Кльоштока Месіяда; в літературі руській перша проба Могильницького Скит Манявський.

г) Епос ідилічний. Поет описує сцени з життя мійського або сілського (ідилічного) невеличкого кружка людей, що не мішають ся в справи всесвітні. Таким є Гетого Герман і Доротея (епос горожанський) і Міцкевича Пан Тадей (епос шляхотський).

д) Епос комічний (шуточний). Поет добирає предмет маловажний і через те, що поважно його представляє, надає свому творови ціху комічну; або знов на відворіть, предмет

поважний представляє ся шуточно, як се зробив Котляревський з Енеїдою Вергілія.

е) Епос звіриний. Замість людей виступають в тім епосі звірята. Властиво є то особний рід епосу комічного, як Гетого Райнеке, в перерібці Франка Лис Микита.

§ 16 Всі доси вичислені роди епопеї мають зверхню форму; поетичну, отже суть писані стихом. Але суть того рода твори, писані прозою; загальна назва для них є, повість.

Як в епопеї так само в повісти представляє ся образ життя суспільного в якійсь добі; як там, так і ту скуплює ся увага читателя коло одної особи головної (герой або героїня) тим, що розповідає ся про її жите і судьбу. Також в повісти представляє ся героя в відносинах до інших осіб, котрі йому так само в його змаганнях будьто помагають, будьто перешкаджають. Отже головна ріжниця залежить тільки в формі зверхній; через те виходить також ся ріжниця внутрішня, що епопея більше ідеалізує, а повість держить читателя в дійсности.

В літературах всесвітних повість називає ся також роман. Назва роман перенята від Французів і походить з віку VI. по Христі. Словом тим називаємо язык народний (*lingua romana*), змішаний з языка латинського і цельтійського, котрим говорено в полудневій Европі до віку XI. включно. Назву языка перенесено відтак на означене творів, в тім язиці писаних.

Як багате є жите людське в ріжні події і пригоди, так велике є також число повістей, а в віці XIX. повість дуже розповсюднила ся. З огляду на зміст розрізняють ся отсі що важнійші роди повістей:

а) Повість історична. Коло одної особи головної скупляють ся події історичні якоїсь доби, а події ті опирають ся на тлі історичнім. Сюда належить повість культурно-історична. В ній оповідає ся способом принадним про стан і поступ просвіти якогось народа.

б) Повість філософічна. Автор висказує свої погляди на релігію і філософію, на науку і штуку.

в) Повість суспільна. Автор розповідає про відносини з житя суспільного, звичайно з сучасности.

Рідко лучає ся, щоб котрий небудь з тих творів заховав ширу ціху свого рода; по найбільшій часті переплітає ся одні другими, передовсім твори під б) і в). Посеред стилю повістєвого стрічають ся часто також описи. — Що до способу представлення, яким автор послугує ся, розрізняють ся повісти поважні і шуточні.

г) До повістей шуточних зачисляє ся повість комічна.

§. 17. Повість меншого обему називає ся оповідане, а до оповідань зачисляють ся також дрібні повістки, обняті в літературі нашій загальною назвою казки, все одно, чи поетичні чи прозові.

*Критика
18. 1. 18.*

а) В літературі всесвітній дрібні оповідання прозові називають ся також новелі (з італійського: *la novella* щось нового). Автор оповідає тільки про одну якусь не дуже важну, але цікаву пригоду з життя суспільного, що недавно склала ся. — Новелю впровадив до літератури всесвітної Бокаччійо (*Boccaccio*, 1313—1375).

б) Також байка (баяти — баснь, *fari* — *fabula*) належить сюда. Світ дійсний і уроений, світ природний і надприродний подає предмет до байки. Позірно буцім-то тільки для дітей призначена, містить байка нераз глибоку гадку, що може розцікавити також старшого. — Побіч байки в прозі є ще й байка в поезії. — Байка сягає дуже давних часів, бо аж до славного байкара грецького Езопа, що жив на 500 літ п. Хр.

§ 18. До поменших родів поезії епічної належать думи історичні і повість поетична.

а) Думи історичні зберегли ціху епопеї народної, бо і повстали таким самим способом і так само переходили устним переказом з роду в рід. Руські думи історичні разом з декотрими іншими творами устними представляють частину давного епосу про минувші часи лицарські, а різнять ся від епопеї хіба тим, що обнимають тільки одну якусь важнішу подію і через те суть менші обемом. та що мають деколи вже настрій ліричний; за для сеї остатної ціхи зачисляє ся їх вже рідше до поезії мішаної.

В літературі Українській є дуже багато дум історичних.

б) Повість поетична представляє вже більшу ріжнородність, бо побіч подій історичних стрічає ся події з життя суспільного, а деколи навіть пригоди видумані через самого поета. Побіч основи епічної дасть ся добачити також ціха лірична, бо зпосеред обективности в представленю пробивають ся нераз власні погляди поета. Крім того також формою зверхною ріжнить ся деколи повість поетична від епіки, бо в повісти поетичній стрічає ся вже строфи з ріжною будовою, передовсім т. з. станци — навіть втручені поменші поеми(балади), що самі для себе творять цілість.

Повість поетичну впровадив до літератури всесвітної Байрон (Byron, 1788—1824), а по Байроні знайшла она численних представителів у всіх літературах. — До найзначнійших повістей поетичних зачисляють ся між иншими Шевченка: Наймичка і Москалева Криниця, а в літературі польській Міцкевича (1798—1855) Гражина і Конрад Валленрод, Мальчевського (1793—1826) Марія (Повість українська), Словацького (1809—1849) Іван Білецький і Батько Заджумлених (перевів на язык укр. Верхратський), Гоцинського (1803—1876) Замок Канівський та багато інших.

в) З повістею поетичною стоїть в тісній звязи ще оден рід оповідань поетичних, що в літературі нашій побіч загальної назви

казок мають також назву билин або билиць. Предмет таких билиць є менше важний, взятий або з життя військового, як Могильницького Русин Вояк, або з оповідання народу, як Костомарова Ластівка, з життя родинного, як Школиченка Богатий Марко — ся послідна саме з цією легенди — і багато інших. — В літературі польській до найзначніших билиць зачисляють ся Сирокомлі (1823—1862) Стари ворота, Поля (1807—1872) Пригоди Венедикта Віницького і багато інших. Они називають ся гавенди (gawędy — gawędzié).

§ 19. Поезною епічну замикане поезія хутір-на або іділя (від грецького слова ейділліон: образок). — Сумирні і щасливі пригоди з життя сільського, первісно з життя скотарського, зображені простим і принадним способом. дають багато предмету до ідилії.

Батьком ідилії є грецький поет Теокрит (около р. 280. п. Хр.); його наслідував римський поет Вергілій. На творах тих поетів відродила ся поезія хутірна в віках XVI—XVIII.; она переняла навіть дняльогічну форму зверхну. В віці XIX. почала іділя самостійно розвивати ся. Побіч ідилії в поезії є також іділя в прозі, як пр. Куліша Орися. — В найновішій добі зачисляють ся до поезії хутірної також інші дрібні твори поетичні, з цією переважно ліричною, що зображають різні поменші образки з життя сільського.

Позаяк в думках історичних, повістях поетичних, билицях та іділях прикмети епічні змішані з признаками ліричними, тому зачи-

сляє-ся їх до поезії мішаної; они творять т. з. поезію епічно-ліричну.

ПОЕЗІЯ ЛІРИЧНА.

§ 20. Твори, в котрих поет співає те, чим груди його перенята і що душа його відчуває зачисляють ся до поезії ліричної або лірики. — Назва лірика походить від пятиструнного інструменту грецького, ліри, бо старинні Греки співали первісно твори того роду в супроводі ліри; відтак обнято тою назвою всілякі пісні, що їх співано в супроводі також інших інструментів, опісля без супроводу, врешті твори, що їх не співано зовсім, а тільки читано або виголошувано. — Наколи се виголошуване діє ся з памяти, тоді називає ся деклямація. — Є три головні услівя доброї деклямації. а) Декляматор мусить в и у ч и т и ся твір на память, так щоби ані одного слова не то що не пропустив, але навіть зле не виголосив; — б) декляматор мусить відчути те, що поет відчував, і відповідно до того чутя приоровити виголошуване, то є, він мусить уміти голос модулювати; — врешті в) до удачного віддання деклямації причиняють ся ще й рухи фізичні і наслідуване (гестикауляція і міміка). — Ті услівя суть дуже потрібні також при удаваню дійства в поезії драматичній, а по части в бесідах і проповідях.

Одначе поет ліричний співає не тільки те, що сам з власного вдовхновеня в своїм внутрі почував, він переймає також вражіня від у-

сього красного і величного, що його окружає і посеред чого він живе; але вражіння ті мусять поета тронуть до живого, вони мусять в його душі перетворити ся на його власність. Отже властива ціха поезії ліричної є так зв. субективність, то є, поет ліричний співає тільки власні чувства, і се є головна різниця, яка заходить між поезією ліричною, а поезією епічною.

Но круг вражінь розширює ся, наколи поет не обмежує ся на самі чувства, все одно, чи безпосередні чи посередні, але наколи засновує свій твір ще й на тім, о чім мислить, і над чим думає. Тому ділить ся поезія лірична на лірику народну і на лірику штучну (артистичну). До лірики народної зачисляють головно пісні, думи і пісні історичні, казки (поетичні і прозові) пословиці і загадки. Поезія народна є дуже близька тому, що в ній пробиває ся ціла вдача народа і його світогляд, бо все те, що народ відчуває і о чім думає, складає він сам собі в своїх піснях, думках, казках і пословицях.

Нарід український любить ся передовсім в піснях; піснями опроваджує майже кожду важнійшу пригоду свого життя суспільного і родинного. і відси то походить таке превелике богатство пісень народних.

Пісні дадуть ся поділити на отсі важнійші гатунки:

а) Пісні релігійні і обрядові, б) пісні суспільні і родинні. До релігійних зачисляють ся відпустові, покутні і страстні, а до обрядових: коляди, щедрівки, гагілки, веснянки, пісні купальні і русальні. До пісень суспільних

Зачисляють ся: ладканя, пісні обжинкові, ско-тарські, чумацькі, вечерничні, військові (рекрутські), коломийки, козачки, шумки, дрібушки і чабарашки. Декотрі з тих пісень визначають ся ще і признакою любовною; тоді називають ся еротичні.

Народні пословиці, приказки і загадки належить зачислити до лірики умної, а властиво до поезії епіграматичної.

Поезія народна дуже важна також під оглядом язовим — се справді скарбниця невичерпана.

§ 22. До лірики штучної зачисляють ся всі ті твори ліричні, котрі створили поети по імени звісні і то після певних правил вже вироблених або й штучно вишукуваних. — Деякі пісні артистичні переняв нарід і співає їх, неначе-б він сам їх утворив; але суть також пісні артистичні, що їх поети на свій лад перетворили з пісень народних.

Позаяк поет ліричний може мати багато предмету до своїх пісень, позаяк дальше його живо обходить світ небесний і надземний, цілий світ туземний і все те, що в тім світі живе, ціла природа в своїй величності і зі всіма своїми найрізномроднішими зявищами, ціла людскість зі змаганнями і прямованнями, добрими і злими норовами, ціла минувшість, пребогата в більші і менші пригоди публичні і приватні — то і обем поезії ліричної є вельми дуже просторий. Через все те склало ся, що поезія лірична дуже убагородняє, бо вона впливає не тільки на чувство чоловіка, але також на

його розум, одним словом на него цілого.

Із огляду на велику різнородність предмету лірики чувственої можна її поділити на отсі важнійші роди: пісні, сонети, оди, гимни, псалми і елегії. Лірика же умна дасть ся поділити на: сатири і листи (поетичні); сюда належить і поезія епіграматична, на котру складають ся головню пословиці, епіграми в тісній шім значіню і інші дрібненькі твори ліричні, що містять в собі якусь одну гадку, все одно чи поважну, чи шутливу.

Сі всі твори складають ся на лірику щирю, бо вони заховують щирю ціху ліричну будь то під оглядом субективности, будьто що до форми зверхної. Суть ще твори ліричні, що побіч прикмет ліричних мають також будьто внутрішні будьто зверхні признаки епіки; сі зачисляють ся до лірики мішаної. Сюди належать: пісні описові, пісні історичні, баляди, легенди і байки; се суть твори лірично-епічні, бо в них перемагають прикмети лірики..

З поезії народної належать до творів лірично-епічних кім пісень історичних також поменші думи історичні; декотрі казки поетичні намагають до творів епічно-ліричних, але казки прозові належать до поезії епічної.

§ 23. Гатунки лірики чувственої.

а) Пісня (піти — співати) в ширшій понятю означає твір лірики чувственої, що визначає ся ритмічим укладом вірша — рим не є конечний, а старинні поети навіть не знали риму — а при тім також метричною будовою строф. Через те декотрі з тих творів надають ся також до співу, хоч знова з другої

сторони не всі твори ліричні мусять мати прикмету співну. Пісні в честь богів, що в них пробивалося сильне зворушене чувства, звалися дітирамби. В новожитній ліриці можна зачислити між дітирамби пісні, в котрих виспівана або необмежена радість, або смуток доведений до розпуки. Піснями називаються врешті також поодинокі часті більших творів поетичних, передовсім епопеї.

б) До пісень найвідповіднійше зачислити сонет. — Є то дрібний твір ліричний, що визначається сталою формою, зверхною із 14 стихів, поділених на 2 частини; перших вісім стихів уложені в чвірню, а останні 6 в трійню. Частина перша римується звичайно після формулки: абба, або також римуються вірші 1., 4., 5., 8 і 2., 3., 6., 7.; частина 2. може мати 2 або три рими довільно дібрані. — Сонет містить одно чувство або одну гадку (рефлексія), живо і ярко висказану. — Батьком сонети є Петрарка (1304—1374); опісля в в. XVI. стали поети частійше писати сонети, а в новій добі сонет дуже розповсюдний. — Дуже гарні є „Сонети кримські” Міцкевича, а Гарчинський (1809—1833) написав красні Сонети воєнні. У нас перший став писати сонети Маркиян Шашкевич, а тепер вони значно розповсюднені.

в) Ода, се є пісня різного об'єму, як конечно о однаковій будові строф, що одушевленим змістом прославляє вітчизну і природу володітелів, лицарів і мужів знатних — у старинних Греків і Римлян також богів; в послідній оді стрічаєся такий поділ строф, який

буває в частях ліричних драми грецької.

Ода є дуже а дуже давна, бо вже грецькі поети Піндар, Алькай і Сапфо, що жили на 500 літ до Хр., писали знамениті оди; між поетами римськими вславив ся одами Гораций. Ода перетривала вік середній, а навіть в перших століттях віку нового було ще багато поетів, що писали оди, і то в язиці латинським. Так між іншими вславив ся Сарбевський (1595—1640), що то його названо „польським Горациєм”. До найвеличавіших од належить Міцкевича Ода до молодости і Словацького Ода до свободи.

В літературі німецькій передовсім Кльопшток (1724—1809) писав дуже поважні оди патріотичні. — В літературі українській є також досить багато од, особливо принагідних.

Поважна ода, перероблена шутливо, називає ся пародія.

г) Більша і поважнійша пісня старинних поетів грецьких, співана майже тільки в честь богів, звала ся гимн. — Ту саму ціху мають також гимни новітні, але вони звеличують ще й вітчину або володителя і співають ся звичайно в церкві або при інших нагодах торжественних як „Тебе Бога хвалим” і „Ще не вмерла”.

д) Псалма називає ся пісня змісту релігійного в Старім Завіті, а також пісні єврейські, укладані Давидом і іншими, числом СЛ. Зміст псалм звичайно тужливий, сумний і печальний, форма же зверху неконечно строфова, а переважно навіть прозова. Є то отже головний взір поезії в прозі, як псалми Руслана

і (декотрі псалми) Красінського (1812—1859). Новітні поети перекладають псалми Давидові в формі поетичній.

В звязи з тими піснями стоять пісні релігійні; вони містять просьбу або подяку, а декотрі повстають через перерібку.

ж) Елегія твір ліричний (деколи лірично-епічний) у старинних Греків і Римлян, укладаний первісно дістихом (двовірш), так що гекамметр міняє ся з пентаметром; а часом писано елегії в різних метрах.

Зміст тих творів буває різний головно патріотичний і еротичний, але також принагідний, особливо при пращаню; ціха же їх сумна. — Сю послідну ціху носять новітні елегії; в них висказує ся смуток, жаль і туга по страті дорогої особи або з нагоди сумного обходу. Крім того є в літературі українській рід поезії ліричної, що в ній поети висказують тожсамо тугу, часом навіть і негодоване або бодай невдоволене; твори ті називають ся думки. Часто між тими думками а піснями під а) буває дуже ніжна ріжниця.

Виключно в літературі польській є ще особний гатунок пісень, що називають ся трени, їх написав Іван Кохановський (1530—1584) по смерті улюбленої своєї донечки Уршульки.

До елегій зачисляють ся також а) т. з. ненії, т. є. пісні жалібні, співані в часі похоронів римських і б) Овідія Листи героїнь.

§ 24. Гатунки лірики умної.

а) Сатира, після загально принятого способу пояснення, з лат. *satura*, роз. *lanx*, т. є. миска з ріж

народними овочами які старі Римляни приносили в жертві в честь Бакха, підчас торжества осіннього; відтак перенесено сю назву на твори лірики умної, саме тому, що вони були ріжнородного змісту. Опісля називано так тільки твори, в котрих докорювано людям за їх блуди і хиби, щоб їх через те напутити на добру дорогу.

Сатиру управляли найпаче поети римські, а між ними вславили ся особливо Люцилій і Гораций сатирою обективною, Ювеналь і Перзій сатирою субективною. Подіб. ріжниця заходить між польськими сатириками Красіцким (1735—1801) і Нарушевичом (1733—1796) з одної сторони, а Трембецьким (1725—1812) і Венгерським (1755—1787) з другої. Ще перед ними писали сатири Опалінський (1610—1656) і Кльонович (1545—1602). — Знатне місце яко сатирик займає в літературі французькій Боальо (1626—1711). — В літературі німецькій уважають ся за значнійших сатириків Гайне (1799—1848) і Сафір (1795—1858), хоч сей послідний є властиво творцем т. з. літератури гумористичної (смішливої, шутливої).

Ціль і задача сатири є після Горация "ridendo dicere verum", се значить: говорити правду шутливо і нікого не обиджати лично. На коли-ж на отсе правило не зважає ся, тоді сатира виходить на пашквіль (італь. *pasquilla*) або навіть на памфлет (з англійського). — Твори сього роду в старій літературі грецькій, змісту не то що злосливого і докірливого, але радше злобного і зідливого на чивали ся ямби

а їх автори називали ся ямбографи (Мошус, Біон).

б) З сатирою стоїть в звязи лист (поетичний), введений до літератури римської через Горация. Автор назвав листи і сатири розмовами, тому, що легким способом, наближенем до (щоденної) розмови, розповідає ся в них про річи не дуже важні. В однім і другім случаю заложив собі поет читателя поучувати; задля тої ціхи, переважно поучаючої, називають деколи сей гатунок поезії поезією дидактичною. Сюди належать також такі твори, в котрих ся ціль осягає ся способом більше веселим, або навіть смішливим, се т. з. сміховинки. — Натомість прикмету поважну і сумовиту мають твори ліричні з доби новійшої, в котрих поет звертає ся з далекої чужини до осіб дорогих та рідні. Так само як думки і сих листів кєраз годї відріжнити від пісень ліричних.

в) Поезія епіграматична.

Епіграм первісно властиво напись на нагробниках і могилах, статуях і різьбах, в кількох стихах, звичайно двостих. Опісля обнято тою назвою всю дрібнійшу поезію, що коротко і ядренно виражала якусь гадку поучаючу, пословицю або гному змісту не тільки дотепного, але злосливого; також стишки на памятку писані і місця з поетів, що їх можна загально приноровити (*loci communes* — золоті слова), загадки народні і артистичні, т. з. акростиhi, паліндроми, льогогрифи, буси, шаради і ксенії, і т. и.

§ 25. Гатунки поезії лірично-епічної

а) Пісні описові. Є то менші, або більші твори, в котрих добачає ся не так чувство поета, як радше предмет, що на нім чувство поета спочило. Образи з природи з горами і морями, вітчизна з дорогими пам'ятками і прегарними видами, різні краї сторонські, котрі поет звиджував, , принадні сцени з життя людей подають обемистий предмет для поезії описової. — Пісні описові в поезії, се неначе краєвиди в малярстві.

б) Баляда (з італ. la ballata) — первісно невеличкий твір ліричний, заснований переважно на переказах народних; опісля названо так пісні народні аглійські і шкотські, змісту чудного і уроєного (фантастичного). — А ли твори сі в віці XVIII. зібрано і видано, подобали ся вони також поетам інших народів і від тоді почала баляда чимраз більше розповсюднювати ся.

Баляда є то властиво повістка поетична в строгій будові метрично-ритмічній і строфовій, проте часто до співу або під музику пригожа. Побіч пригоди дійсної або видуманої достерігає ся також чувство, або рефлексію поета. Духи або сили природні або надприродні і таке инше, надають баляді прикмети таїнственної.

в) Думи історичні. В них співає ся, або й оповідає ся про якусь одну подію історичну, або прославляє ся лицарськість якоїсь важнішої особи історичної.

г) Міти і легенди вирізняють ся тільки

предметом поетичного оповідання; тамті запозичають ся річами з доби перед історичної (мітичної) Греків і Римляни, сі послугують ся святим Письмом, або подіями з життя Святих; тамті укривають в собі якусь моральну науку, в сих вона висказана явно.

д) Байка поетична виріжнює ся від байки прозової тільки формою зверхною; а через те, що байка послугує ся по більшій часті звірятами (хоч не виключно), наближує ся вона до епосу звіринного. Алгорія є головною ціхою байки.

е) Поезія в прозі і проза в поезії. Деякі твори поетичні зачисляють ся до поезії тільки формою зверхною, бо змістом своїм вони похожі на прозу; противно знова бувають твори прозові цілі або частинами такі, що хоч вони формою зверхною похожі зівсім на прозу, так змістом своїм вони суть наскрізь поетичні.

III. ПОЕЗІЯ ДРАМАТИЧНА.

§ 26. Драма є третій і послідний головний рід поезії. Поет вистачує подію історичну або суспільну перед очі зрітелів; заразом вiproваджує особи і замість щоб він сам мав оповідати про сю подію, велить він тим особам її так виконувати, неначеб ся подія під ту пору і перед очима зрітелів справді діяла ся (драматична іллюзія — *illusio* — *illudere*).

Саме в тих услівях лежить головна ріжниця, яка заходить між поезією драматичною а

поезією епічною і ліричною, хоч драма лучить в собі основні ціхи епіки і лірики.

Після того, яку подію і як її вистачує ся, та як вона кінчить ся, розріжнює ся головно трагедія, комедія, і драма (в тіснійшій значіню).

1. Трагедія означала первісно поважну пісню, яку співано при торжествах в честь Дионіза, при чім йому жертвовано кізла, себто тому, що козел робив шкоду при винній лозі (Opferbock — kozioł ofiarny). На тих поважних, релігійних торжествах народних заснувала ся драматична штука грецька, а назвою „трагедія” означувано твори драматичні без огляду на те, чи герой (героїня) побіджав і виходив ціло, чи в боротьбі з противником упадав і гинув.

В нинішнім понятю розуміє ся під трагедією твір штуки драматичної, що кінчить ся сумно (трагічно).

2. Комедія називала ся рівнож пісня в честь Дионіза, але вже пісня весела і дотепна, а навіть псотлива і докірлива.

На основі того веселого торжества заснувала ся весела штука драматична грецька, перенявши назву від пісні. Назва ся задержала ся аж дотепер для найменованя творів драматичних, в котрих способом веселим і шутливим, дотепним або навіть і зідливим картає ся погані нориви і навички, блуди і хиби або цілої суспільности або тільки одної особи; однак в особі тій представляє ся бодай якесь товари-

ство, що хоруге на такі хиби.

Задля сеї ціхи є деяка східність між комедією і сатирою а навіть епосом комічним.

3. Драмою тепер в тіснійшій значіноу називає ся твір штуки драматичної новійшої, в котрім герой пізнає свої хиби ще завчасу і, зміривши ся з своїм противником, слухає його рад, та уступає йому або годить ся з ним і тим способом спасає ся — отже розв'язанє драми є лагідне.

Із сих трох головних родів драми витворило ся з часом кілька інших гатунків, між котрими опера і мьєлодрама зачисляють ся до значнійших.

§ 27. Розвій штуки драматичної.

Вже у старинних Греків дійшла була штука драматична до високого ступіня розвою, і менно трійця драматургів, Аїсхиль, Софокль і Еврипід, видосконалили трагедію грецьку, а Аристофан двигнув відразу високо комедію (т. з. старо-атицьку). — У Римлян не цвила трагедія; вони вдоволяли ся перекладами трагедій грецьких, натомість комедію розвинули і поставили високо Плявт і Терентий. (Римляне любували ся дуже в цирках та боротьбах глядятьорських і на ту ціль будували величезні цирки і амфітеатри, що то руїни по них ще й дотепер переходили ся по більших містах давної імперії римської). — З упадком світа старинного упала на довгі віки також штука драматична. Її місце заступили в віках середних таїнственні представлення релігійні (мистерія); в

них зображувано обряди Різдвяних Свят, страсти Спасителя, а побіч того також пригоди з життя святих, виставлювані часто також через учеників тодішніх закладів наукових. На основі тих мистерій заснували ся представлення драматичні змісту світського передовсім в Англії, де опісля Шекспір (1564—1616) поставив відразу штуку драматичну на висоті майже доси недорівнаний. — Вплив Шекспіра був справді величезний на розвій драми у інших народів європейських; але відроджене наук клясичних і познакомлене з творами драматичними давних Греків і Римлян не остало тожсамо без наслідків. На тих взорах старих писателів грецьких (а по части і римських), котрих зачато називати клясичними, витворили, свою поезію драматичну французькі писателі Корнейль (Corneille, 1606 — 1684), Молієя (Moliere, 1622 — 1673), Расін (Racine, 1639 — 1699), а части і Вольтер (Voltaire, 1694 — 1778). — Довгий час була драма французька взором для писателів сусідних народів; аж доперва в 2. половині XVIII. в. поети німецькі стали звільна зривати з дотеперішним впливом клясично-французьким, а натомість навязували до Шекспіра, вводячи побіч того предмети з життя національного; через те дали они драмі новий напрям, похожий на тодішні змаганя романтичні. (Лесінг, 1729 — 1781; Гете, 1749 — 1832; Шіллер, 1759—1805).

В літературі польській першу драму світську написав зівсім на взір клясичний (а навіть предмет взятий із старини: Відправа послів)

Іван Кохановський. Однак знатніша література драматична почала розвиватись доперва від 2. половини в. XVIII., а найважніші твори драматичні суть отсі: Феліньського Барбара Радзівилівна — Корженського Монах, Андрій Баторий — Словацького; Мідрове, Марія Стюарт, Баллядина, Лілля Венеда — Шуйського: Гальшка з Острога, Валляс, Смерть Володислава IV. і дуже багато інших.

Комедія польська починає розвивати ся від Богомолця і Заблоцького, але найславнішими писателями комедії суть оба Фредри (отець і син); побіч тих визначають ся також комедії Блізінського і Балуцького.

Драму в літературі нашій по таких пробах як „Набуходонозор” двигнув із дрімоти Іван Котляревський; по нім визначив ся Гр. Квітка, а в найновіших часах здобули собі велике значіне: Огоновського Гальшка з Острога і Федько Остроський, Корнила Устіяновича Ярополк і Олег, дальше Опанас Мирний, Старицький, Карпенко-Карий, Кропивницький і інші будьто переводами будьте творами оригінальними.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

РЕТОРИКА.

§. 28. Реторика в ширшім значіню е наука о всяких родах прози; означала она науку о правилах і о задачі вимови.

Хоч задача прози є промовляти головню до розуму читателя, так всеж може она впливати також і на чуте і на уяву, і отсе прикмета, що лучить обі сі галузи творчости духа людського.

Подібно як поезія ділить ся також проза на отсі три головні роди:

1. оповідаюча або історична,
2. дидактична або наукова,
3. краснорічива або ре.орична.

§. 29. а) В прозі історичній оповідає ся або про одну якусь подію або про цілий ряд подій, що будьто в коротшім будьто в довшім часі, чи то в житю одного чоловіка чи цілого народа діяли ся або дітють ся. Наколи твір історичний обнимає події всього світа, історія така називає ся всесвітна.

Є два роди істориків:

Одні оповідають або описують (проза описова те, що бачили на власні очі і в чім самі участвували, або що чули від других; они оповідають тільки так як було. Проза історична розпочала ся від літописей (annales). До прози історичної зачисляють ся описи краю (географія) і подорожей. — Знова інші історики, списуючи події і слідячи за правдою, глядять за причинами тих подій і шукають звязи між ними (спосіб прагматичний. Такі досліди обнимають або тільки самі події або розбирають також звичаї, уставы і все те, чим нарід жив і жие та що причинило ся до движення і розширення його просвіти; сюда за-

числяє ся ще й етнографія (т. з. фольклористика, опис народних звичаїв, переказів і др.).

Наколи такий дослід відносить ся тільки до одної події, тоді називає ся монографія (писати про одну подію). Наколи же описує ся вдачу знатного чоловіка, тоді називає ся характеристика; а наколи врешті описує ся жите, тоді називає ся біографія.

Від історика жадає ся безусловно правди і безсторонности.

Сей рід прози відповідає епопеї в поезії.

б) Задача прози наукової є поучати читателя о якійсь правді. Після того, о яким предметі і в який спосіб автор до своєї ціли прямує розріжняють ся твори наукові і розвідки; сю послідну можна уняти також в форму порівняня.

Як обемисті і просторі суть змаганя духа людського до пізнання правди у всіх напрямх житя, так також вельми-дуже ріжнородною є проза наукова. Звідси то й пішло, що сей рід прози містить в собі всілякі а всілякі праці літературні, почавши від дрібних оцінок критичних і розправ, а скінчивши на важних творах наукових, що ділять ся на книги і томи (*liber, volumen, tomus*).

Сей рід прози відповідає ліриці в поезії.

в) Твори реторичні або бесіди призначені властиво до устного проголошування на місци публичнім, на зборах. Розріжняє ся головно два роди бесід: вимова світська і церковна. Вимова світська може бути; соймова (*genus*

deliberativum, судова g. iudiciale), і принагідна g. demonstrativum). Вимова принагідна може бути похвальна (orationes panegyricae), похоронна (laudationes або orationes funebres), вічева, повитальна, пращальна, шкільна і т. д.

Вимова церковна або релігійна (проповідь), витворила ся за введенем християнства і від тоді-то священники чи то по церквах чи на інших місцях голосять зібраним слово Боже, відводять їх від злого, а наводять на дорогу праву.

В вимові ходить головно о силу переконання і о благородні вражіння.

Сей рід прози відповідає поезії драматичній.

§. 30. Но як в поезії деякі твори годі зачислити виключно до одного роду або одної категорії і одного гатунку, так само також декотрі твори прозові намагають будьто до одного будьто до другого роду і гатунку, як декотрі із взорів вже наведених, а також листи і діяльogi. Але всі добрі і красні твори духа людського разом взяті (чи то поетичні чи прозові), хоч они і як формою зверхною розходять ся, лучать ся тісно в тій невеликій і взнеслій задачі, щоб чоловіка у всіх його змаганнях і ділах ублагороднити.

ДОДАТОК

КРАСА МОВИ І БУДОВА ВІРША.

I.

Поетичні фігури можна назвати також прикрасами бесіди. Отже бесіда може бути проста, без прикрас, і з прикрасами.

В книжках наукових, де пише ся приміром про політику, про звірі, рослини, звізди, про землю, про людські порядки і т. п. бачимо мову просту, без прикрас.

Зате в книжках повістевих, в релігійних, а передовсім в піснях і віршах мова, або инакше сказатиб — думка, буває прикрашена за всігди менше, або більше поетичними фігурами, під якими розуміємо незвичайні, штучні способи вислову. Таку мову називають також фігуративною, або поетичною.

Також в звичайних розговорах, в живій мові буває багато поетичних висловів.

Люде витворили всілякі поетичні фігури на те, щоби тій річі, про яку говорить, надати більше поваги, більше краси, більшого значіння; щоби промовити не тільки до розуму, але і до серця, до чуття, до фантазії.

Візьмімо тепер кілька примірів з живої бесіди:

1. Чоловік як дуб; йде — земля погинає ся.
2. Моя корова дає пів килішка молока.

3. Трафила коса на камінь.

4. Так напасла ся корова, як гора.

Неприкрашеною мовою ми так не ска-
зали би. Прецінь ми знаємо, що чоловік зрос-
том не дорівнює дубови, ані земля не погинає
ся, хочби і під найбільшим чоловіком; знаємо,
що для пів килішка молока ніхто не стане ко-
рови дойти; що не трафила коса на камінь, але
впертий на впертого; що і найповнійша корова
не рівня горі. Але нам приємнійше, коли ми з
великого зробимо дуже велике, з малого дуже
мале, коли замість: впертий на впертого, ска-
жемо: коса на камінь, або ще як инакше.

Людська думка любить прикраси так, як
і сам зверхний чоловік. І він вдягає на себе
гарну одержу, всіляко пракроєну, ще і квітку;
дебудь причепить, щоби було краще. Бо гар-
но вбраній людині і самій і другій приємній-
ше.

А вже незвичайно поетичною є бесіда
українських народних пісень. Там прямо перли
бачимо одна попри другій. Візьмімо хочби та-
ку пісню:

Ой горе, горе! нещасная доле!

Із'орала дівчинонька

Мислоньками поле.

Чорними очима тай заволочила,

Дрібненькими сліззоньками

Все поле зросила.

Щож се, як не дорогоцінний шнур перел.
Прочитаєш сі перли-слова і наче щось діткне
ся любо-жалісно твоєї душі.

А звичайною мовою ми сказалиб те саме

ще яснійше і коротше так: дівчина дуже журила ся, думала, виглядала і багато сліз вилила плачучи. Але се вже не досягне так нашого серця, бо тут нема жадних прикрас. А нам хоче ся, щоби ми уявляли собі мисли, як они ніби плуги по поли блукають, а очи наче борони за ними ідуть, а сльози наче роса на землю падають — себто хочемо їх з чимсь порівняти.

Наші українські пісні можуть послужити знаменитим підручником для зрозуміння краси мови, для ознайомлення ся з найкращими висловами, з найдобрішими поетичними фігурами.

Незвичайно підносить поетичність українських пісень сама поетичність нашої мови. В народних наших піснях на кождім місци знаходимо такі ніжні вислови, як: оченьки, ніженьки, рученьки, зіроньки, місяченько, густесенький, темнесенька нічка, доріженька і др. Їх знаходимо також дуже багато в Шевченкових поезіях.

Поетична бесіда взагалі не терпить слів простацьких, або занадто буденних, що будять немилі почування, або нагадують нам брудне, нудне, непросвітне жите. Зате поетична бесіда вимагає, щоби ми бачили не саму річ, але знали і яка она, приміром: темненькая нічка (а не саме „нічка”), широкая доріженька, широкее болонячко. Взагалі поетична бесіда вимагає слів, що означають гарні, приємні поняття.

Мова Шевченкових поезій таксамо дуже зближена до мови народних пісень і кождий

охочий зрозуміти красу мови, може в них так-само мати найкращий підручник.

Поетичні фігури бувають рівнож в повістевій прозі, приміром:

1. Ніби сонце засіяло в його душі і він птахом полетів... (порівнане).

2. Ставало темно, темнійше, дуже темно.

3. Дивить ся... місяць високо, сонце далеко, а блакить небесна аж за місяцем, аж за сонцем (в двох послідних бачимо степеноване, щоби піднести нашу уяву якнайвище).

Згадати також про Біблію, що єї мова так-само незвичайно поетична, богата в найкращі поетичні форми і багато письменників на світі з мови біблійної брали і беруть собі взори.

На кінци ще одно питане: чому люде не прикрашують бесіди, коли говорять про чисто наукові справи? — Що є витвором чистого розуму, чистого розсудку, того не прикрашує ся, а що є витвором розуму і чуття, серця, се прикрашує ся. Бо лише серце любить і творить красу.

II.

Не тільки той, хто пише вірші, але і той, хто їх читає, повинен бодай загально знати ті головнійші правила, після яких вірші будують ся. Не треба одначе забувати, що такі правила відносять ся, розумієсь, не до думки, не до самого змісту, але до укладу слів, до будови рядків в віршу.

1. **Строфа.** — Найперше мусимо памятати,

що вірші ділять ся, або звичайно дадуть ся поділити на т. з. строфи (дехто називає строфи „пунктами“). Строфа, — се кілька рядків, що творять для себе неначе музичну цілість. Народні пісні, коляди і другі церковна пісні співаємо власне строфами (частками, пунктами).

Одна строфа може складати ся з 2-ох, 3-ох, 4-ох, 5-ох і більше рядків, як се можна видіти в кождім співанику, або збірці поезій.

Строфи бувають більше і менше виразні. Деколи строфа має ріжний, але правильний добір довших і коротших рядків, тогди строфа дуже виразна; інші знов строфи дадуть ся означити лише однозвучностию рядків на кінци (римом); а бувають і такі місця в поезії, де якихсь правильних строф тяжко означити.

2. Рим. — Однозвучність рядків на кінци в віршу називає ся „рим“. Писати з римом значить: писати так, щоби до складу виходило:

Треба однакож памятати, що в старину вірші не були римовані (до складу), та і нині такі вірші часом пишуть (они зуть ся: білі вірші) пр.:

О, могучая богине!
Не о золото блискуче,
Лиш о розум, тебе, чистий,
Всемогучая, благаю.

Що до риму (одnozвучности, складу), то в дворядкових строфах римує ся перший рядок з другим:

Де ти, де ти? — озовися!
Прийди, серце, пригорни ся!

В чотиро-рядкових строфах римується:
а) 1-ий рядок з 3-им, 2-ий з 4-им; б) 2-ий з 4-им, а 1 і 3 не римується; в) 1-ий з 4-им, а 2-ий з 3-им. — Ось вірші:

а) Оттак, Николаю, українські вірлята
І веселять душу її серце закріпають,
Оттак, Николаю, руські соколята
То в голос, то з тиха матери співають.

б) Ой одна я, одна,
Як билинонька в полі,
Та не дав мені Бог
Ані щастя, ні долі.

в) Не спало ся, а ніч як море,
— Хоч діялось не в осени,
Так у неволі — до стіни
Не заговориш ні про горе...

В пяти рядкових строфах Шевченкового „Вечера” бачимо, як римується з собою: 1-ий рядок з 4-им, а 2-ий, 3-ий і 5-ий разом:

Семя вечеря коло хати;
Вечірня зіронька встає,
Дочка вечерять подає,
А мати хоче научати,
Так соловейко не дає.

Деколи однаковий в віршу поет не держить ся строго якогось правила і дає нам строфи з мішаним римованем, або бувають ще інші правила римованя (прим. в „Лисі Микиті”, Франка; „Енеїді”, Котляревського) і з ними можна познакомити ся приглянувши ся ріжним

віршам в яким збірнику поезій, або декляматорі.

Одно треба тут запам'ятати: в римованій поезії закінчення однозвучних рядків повинні собі якнайбільше відповідати. Не можна римувати з собою таких слів: дорога— палата; пити — бути: знати — кити.

3. Метр. — Метром називаємо довжину рядків в віршу. Буває, що або всі рядки в віршу бувають однаково довгі, або довжина їх міняє ся, після якогось правила.

Під довжиною розуміємо число складів в рядку. І так в кождім віршу писанім коломийковим ладом (чотиро-рядкові строфи) кождий 1-ий і 3-ий рядок в строфі мають по 8 складів, а 2-ий і 4-ий по шість. В „Лисі Микиті” (6-рядкові строфи) рядки: 1, 2, 4 і 5-ий мають по 8 складів, а 3 і 6-ий по 7 складів. В коляді „Бог предвічний (4-рядкова строфа) 1-ий рядок має 8 складів, 2 і 3-ий по 6, а 4-ий 7 складів. А бувають ще інші.

Важне тут одно: в віршу треба держати ся якоїсь одної міри довжини, якогось одного ладу, а не так, що оден рядок буде як треба, а другий о два чи три склади довший, бо матеріял не влізав ся.

Однакож не ціла поезія мусить мати однаковий метр (міру довжини). Буває, що якась часть вірша писана довшими рядками, друга часть коротшими, відповідно до змісту.

Однакож бувають поезії, де метр дуже ріжнородний і нерівний, а такими є пр. кобзар-

ські думи, або віршовані байки Глібова. Там більше уважає ся на поглиблене вражіння, або дотепність вислову і тому тут поет має більшу свободу, що до метра (довжини рядків).

4. Ритм. — Дуже важним правилом в будові вірша є „ритм” — себто такий добір і розміщене слів в рядках, щоби акцентовані склади слів стояли до себе в якимсь порядку.

Акцент — се притиск, який робимо при слові на якийсь склад слова. В слові „хата” робимо притиск на „ха”; в слові „голова” кладемо притиск на „ва”; слово „мука” може мати притиск на „му” і тогди означає терпінє (мука мені з тобою), а коли положимо притиск на „ка”, то буде: мука на хліб.

Кожде слово має тільки оден акцент (притиск), однакож в довших словах може бути другий слабший, побічний акцент. І так головний акцент в словах: голова, весняний, мотило, є на складах: ва, ний, ви; побічний же акцент може бути на складах: го, ве, мо, коли його нам потрібно. Де мавби бути побічний акцент. чути в виговорі.

В віршу ходить о те, щоби акцентовані склади після певного правила по собі наступали, а тоді вірш легко читає ся, чи говорить ся.

Акцентовані склади можуть наступати по собі в ріжнім порядку, отже після того є кілька родів ритму. Щоби се ліпше зрозуміти означімо акцентований склад знаком „I”, а неакцентований знаком „0” і пригляньмо ся тепер понизшому віршови:

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
До долу верби гне високі,
Горами хвилі підійма.

Перший і третій рядок сього вірша мають по 9 складів, а другий і четвертий по 8. — Приглянувши ся ближше бачимо, що кождий рядок зачинає ся неакцентованим складом („Горами” в 4-ім рядку треба акцентувати на „ра” — горами), другий склад акцентований, третій ні, четвертий акцентований і т. д. Означивши акцентовані і неакцентовані склади сього вірша висше прийнятими знаками, будемо мати такий порядок:

0 1 0 1 0 1 0 1 0 — в 1-ім і 3-ім рядку.

0 1 0 1 0 1 0 1 — в 2-ім і 4-ім.

Візьмемо другий взорець:

Сьвіте ясний, сьвіте тихий,
Сьвіте вольний, несповитий...

Тут рядки зачинають ся акцентованим складом, а порядок акценту (ритм) дасть ся означити в обох рядках так:

1 0 1 0 1 0 1 0

Третий взорець:

Скажи мені правду мій добрий козаче,
Що діяти серцю, як серце болить...

Ритм сих двох рядків дасть ся так означити:

0 1 0 0 1 0 0 1 0 0 1 0

0 1 0 0 1 0 0 1 0 0 1

Четвертий взорець:

Вже весна на дворі,
Ллеть ся чар по землі...

Сей взорець має такий порядок акценту:

0 0 1 0 0 1 — в обох рядках.

Придивім ся тепер наведеним чотиром взірцям, а побачимо, що они дадуть ся так поділити ще на часті:

1) 0 1-0 1-0 1-0 1-0, 2) 1 0-1 0-1 0-1 0,

3) 0 1 0-0 1 0-0 1 0-0 1 0, 4) 0 0 1-0 0 1.

Деклямуючи, чи читаючи наведені вірші чуємо, що в перших двох примірах кожді два склади творять для себе звукову цілість; в других двох кожді три склади творять таку цілість, а кожда така цілість має свій акцент.

Такі частки з двох, або трох складів зовуть ся „стопи”. Стопи маємо двоскладові і трискладові. Се тесаме, що в музиці такт з двох ударів і з трох ударів.

Після того є пять головних родів ритму з такими назвами:

Двоскладові стопи —

1. Трохей 1 0-1 0-1 0 і т. д.

2. Ямб 0 1-0 1-0 1 і т. д.

Трискладові стопи —

3. Амфібрах 0 1 0-0 1 0-0 1 0 і т. д.

4. Анапест 0 0 1-0 0 1-0 0 1 і т. д.

5. Дактиль 1 0 0-1 0 0-1 0 0 і т. д.

Колиб замість повисших знаків ми поставили для означеня акцентованого складу „ра”, а для неакцентованого „тра” і переходили повисше означені роди ритму, вимовляючи „ра” („І”) з більшим притиском, тоді найкраще відчуємо ріжницю між одним родом ритму, а другим (ра-тра, ра-тра... в трохею).

В українській поезії уживає ся: ямб, тро-

хей і амфібрах. Другі два уживають ся рідше. Крім того деколи буває ритм мішаний, коли двох родів ритму побіч себе, або на переміну уживає ся. Так пр. коломийковим способом писаний вірш (Шевченкова „Тополя”) в 1 і 3-ім рядку кожної строфи найчастійше має (і так повинно би завсїгда бути) трохей, а в 2 і 4-ім буває звичайно трохей, або амфібрах, на переміну, хоч амфібрах виходить тут краще. Амфібрах сам собою є найповажнійший.

Се булиб загальні правила, що відносять ся до штуки писаня віршовою мовою, або віршом.

Але може дехто запитати: Невжеж поет кожде слово примірює до другого, числить акцентовані склади, мірає довжину рядків?... Зовсім ні. Хто читає вірш, той і без численя і без примірюваня чує, коли оден рядок довший, ніж потрібно, або коли вірш задля браку ритму не читає ся гладко. Тесаме чує поет, коли йому в голові складають ся слова, які він має писати.

До речі згадати, що щоби рядки не виходили за довгі, або за короткі, можна одні слова заміняти другими; а коли не складає ся ритм, тогди слова переставляє ся, як пр. в наведеном попередно віршу: „О, могучая богине”, де в 3 і 4-ім рядку слова переставлено. Без переставлення було би так: „Лиш о розум чистий, тебе всемогучая, благаю”. Се не зашкодить знати нашим молодим поетам.

В. К. Т.

ЧИТАЙТЕ

ЧИТАЙТЕ

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС

найбільшу українську часопись в Канаді,
Український Голос коштує на рік 2 долари
разом з книжочками вартости 1 доляра, які
кождий передплатник дістане даром.

Український Голос подає найбільше вістий
з російської і австрійської України, допи-
сий з життя Українців в Канаді і ріжних
вістий з Канади.

В Українськїм Голосї знайдете много на-
укових статей, оповідань, смішного і
ріжної всячини.

Запренумерувавши собі Український Голос,
будете мали в нїм найліпшого приятеля, з
яким ніколи не розстанетесь

Предплачуйте отже Український Голос і за-
охочуйте других до передплати сеї часопи-
сі. Нехай не буде ані одной української ха-
ти в Канаді, в котрій не знаходив би ся
Український Голос!

Передплату посилайте на адресу:

UKRAINIAN VOICE

BOX 3626,

-

WINNIPEG, MAN.

Льокаль редакції і адміністрації містить ся на
212-214 DUFFERIN AVE., WINNIPEG.

